

Журавель Тетяна Василівна,
к. пед. наук, доцент Інституту людини
Київського університету імені Бориса Грінченка,
Піляєв Андрій Геннадійович,
к. мед. наук, доцент
Донецького національного медичного
університету ім. М. Горького

**Впровадження методики «рівний – рівному» в програмах профілактики
ВІЛ-інфекції на базі професійно-технічних навчальних закладів**

Анотація

У статті розкрито актуальність організації та проведення програм з профілактики ВІЛ-інфекції серед учнів професійно-технічних навчальних закладів, визначено сутність та особливості використання методики «рівний – рівному» як ефективної умови впровадження просвітницько-профілактичної програми, а також висвітлено досвід роботи в межах програми «Вчимося бути здоровими», що реалізується у містах Донецьку та Макіївці.

Ключові слова: соціально-педагогічна профілактика ВІЛ-інфекції, методика «рівний – рівному», професійно-технічний навчальний заклад, лідер-волонтер.

Аннотация

В статье раскрыты актуальность организации и проведения программ по профилактике ВИЧ-инфекции среди учащихся профессионально-технических учебных заведений, определена суть и особенности использования методики «равный – равному» как эффективного условия внедрения образовательно-профилактической программы, а также освещен опыт работы в рамках программы «Учимся быть здоровыми», которая реализуется в городах Донецке и Макеевке.

Ключевые слова: социально-педагогическая профилактика ВИЧ-инфекции, методика «равный – равному», профессионально-техническое учебное заведение, лидер-волонтер.

Загальновідомо, що як всьому світі, так і в Україні, кількість випадків ВІЛ-інфікування щорічно зростає. Надзвичайно швидкими темпами поширюється ВІЛ у віковій категорії від 15 до 25 років. Причинами різкого поширення епідемії ВІЛ/СНІДу в Україні є складне економічне становище держави, недостатньо високий рівень усвідомлення важливості дбайливого ставлення до власного здоров'я, неузгодженість дій організацій і установ, чия діяльність пов'язана з профілактикою ВІЛ/СНІДу, безсистемність та поодинокість профілактичних заходів у навчальних закладах, недостатня кількість просвітницько-профілактичних програм, спрямованих на первинну та вторинну профілактику.

Однією з уразливих груп щодо інфікування ВІЛ в Україні є підлітки та молоді люди, які навчаються в професійно-технічних навчальних закладах (ПТНЗ), адже за результатами багатьох опитувань, проведених в Україні, саме цій категорії учнівської молоді притаманні найбільш ризиковані форми поведінки, які, зокрема, можуть привести до інфікування ВІЛ.

Так, результати опитування учнів ПТНЗ та підлітків, які виховуються в сім'ях, що перебувають у складних життєвих обставинах, що проводилося у грудні 2012 року [1], засвідчили, що кількість молодих людей у віці 15–17 років, які вживали алкогольні напої хоча б раз протягом життя, сягає 86,6% (серед хлопців – 85,8%, серед дівчат – 87,2%). Більше 40% опитаних підлітків повідомили, що перша спроба будь-яких алкогольних напоїв відбувається у віці 13 років або раніше. До досягнення 15 років більше 65% підлітків вже знайомі з алкоголем. Найбільший відсоток тих (17,6%), котрі вказали, що спробували міцні алкогольні напої у віці до 13 років, виявився серед учнів ПТНЗ. Переважна більшість учнівської молоді (81,2%) вважають, що зловживання алкоголем впливає на появу проблем зі здоров'ям. Хоча серед учнів ПТНЗ тих, хто відповів на це запитання ствердно, найменше.

Майже третина опитаних підлітків (30%) мали практику статевих стосунків. До досягнення 15 років 8% опитаних підлітків мали статеві стосунки. Питома вага хлопців, які вступали в статеві стосунки, є більшою порівняно з дівчатами (34% проти 24%). Наявність статевих стосунків серед учнівської молоді ПТНЗ I курсу – 43%, 52% – серед учнів ПТНЗ II та III курсів [1].

Про наявність ризикованої статевої поведінки свідчить не лише велика кількість статевих партнерів, а й досвід використання презерватива під час останнього статевого контакту. Загалом 21% підлітків та молодих людей, які практикують статеві контакти, не використовували презерватив під час останнього статевого контакту. Серед дівчат питома вага тих, хто не використовував презерватив, значно вища, ніж серед хлопців (33% проти 17%).

Окрім того, ряд досліджень, проведених Українським інститутом соціальних досліджень імені О. Яременка та Дитячим Фондом ООН (ЮНІСЕФ) серед учнівської молоді, свідчать про достатньо низький рівень знань щодо шляхів передачі ВІЛ-інфекції та загалом попередження поведінкових ризиків [1, 3]. А близько третини підлітків, які мали досвід незахищеного сексу, вживання психоактивних речовин чи перебувають під дією інших чинників ризику та уразливості, ніколи в житті самотійно не зверталися до спеціалістів за медичними або соціальними послугами.

Як засвідчує міжнародна практика, об'єднуючою ланкою у розв'язанні проблеми профілактики ризикованої поведінки та ВІЛ-інфікування як її наслідку можуть стати компетентні фахівці (соціальні педагоги, соціальні працівники, вчителі та ін.), а також діти та молоді люди, підготовлені до просвітницько-профілактичної роботи за методикою «рівний – рівному».

Метою даної статті є характеристика особливостей використання методики «рівний – рівному» у соціально-педагогічній профілактиці ВІЛ-інфекції серед учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Під *соціально-педагогічною профілактикою ВІЛ-інфекції* серед учнівської молоді ми розуміємо напрям соціально-педагогічної діяльності, що передбачає реалізацію профілактичних програм мультидисциплінарною командою фахівців (соціальними педагогами/працівниками, психологами, медиками) в умовах навчального закладу, з використанням, насамперед, педагогічних механізмів впливу, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, які впливають на уразливість підлітків та молодих людей до інфікування ВІЛ, а також формування у них безпечної щодо інфікування ВІЛ поведінки.

Безпечна щодо інфікування ВІЛ поведінка – це сукупність дій і вчинків особистості, які нейтралізують ризик інфікування ВІЛ, обумовлені

пріоритетністю для неї цінності здоров'я, достатнім рівнем обізнаності щодо правил безпечної поведінки та вмотивованістю до їх виконання, а також ґрунтуються на достатньому рівні розвитку вмінь і навичок визначати і уникати ризикованих щодо інфікування ситуацій.

Важливими умовами соціально-педагогічної профілактики ВІЛ-інфекції в умовах професійно-технічного навчального закладу є:

– Готовність працівників ПТНЗ із залученням партнерських державних та громадських організацій до реалізації програм соціально-педагогічної профілактики.

– Існування спеціально розробленої профілактичної програми, яка б враховувала всі аспекти формування безпечної до інфікування ВІЛ поведінки та реалізовувалася за допомогою інтерактивних методів. Заняття у межах програми мають бути побудовані так, щоб здійснювати вплив на ціннісно-мотиваційну сферу підлітка, збільшувати його рівень обізнаності та відпрацьовувати уміння та навички, що дозволять знизити ризики щодо здоров'я та збільшити рівень відповідальності за власне здоров'я та життя. Ефективність такої роботи забезпечить проведення з однією групою учнів щонайменше 8-ми зустрічей.

– Залучення підлітків та молоді до отримання медико-соціальних послуг, спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я, у тому числі – до проходження тесту на ВІЛ та інші інфекції, які передаються статевим шляхом або через кров, у разі існування досвіду ризикованих практик.

– Активна участь підлітків та молоді, учнів ПТНЗ, у розробці та реалізації профілактичної програми. Так, учні ПТНЗ за підтримки спеціалістів (працівників ПТНЗ або партнерських організацій, дотичних до реалізації профілактики) можуть проводити заняття у межах програми серед однолітків або ініціювати окремі профілактичні акції та заходи. Лідери-волонтери, які працюватимуть за методикою «рівний – рівному», мають бути забезпечені методичними матеріалами, що дозволить їм підвищити якість підготовки та реалізації просвітницько-профілактичної та мотиваційної діяльності.

Реалізація вищезазначених чотирьох умов стала можливою в межах проекту, що реалізується у містах Донецьку та Макіївці Всеукраїнським

громадським центром «Волонтер» у партнерстві з Громадською організацією «Союз «Амікус» та Благодійним фондом «Карітас Донецьк» за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні *«Відпрацювання системи надання профілактичних послуг підліткам груп ризику та підліткам, уразливим щодо інфікування ВІЛ, у м. Донецьку та Донецькій області».*

В межах даного проекту у 10 ПТНЗ міст Донецьку та Макіївки впроваджується спеціально розроблена програма «Вчимося бути здоровими», яка включає в себе 8 тренінгових занять для загалу та 5 занять в межах додаткової лідерської програми, за якою готуються лідери-волонтери, що працюватимуть з однолітками за методикою «рівний – рівному».

Основні заняття в межах програми мають такі теми: «Вступ до програми. Знайомство», «Здоров'я як цінність», «Особливості ВІЛ-інфекції», «Сутність залежності від психоактивних речовин», «Профілактика вживання психоактивних речовин», «Профілактика інфекцій, що передаються статевим шляхом», «Тестування на ВІЛ», «Формування безпечної поведінки у контексті інфікування ВІЛ».

Лідерські заняття в Програмі відбуваються з наступної тематики: «Волонтерство та лідерство як інструмент у подоланні ВІЛ-інфекції у молодіжному середовищі», «Сутність методики «рівний – рівному» та основи тренерської майстерності», «Структура програми занять щодо профілактики ВІЛ та особливості її проведення», «Побудова перспективних планів щодо реалізації профілактики», «Підбиття підсумків та вручення сертифікатів».

Одне заняття триває близько двох годин та проходить із використанням інтерактивних методів, таких як: настільні просвітницько-профілактичні ігри, рольові програння, форум-театр, «кейс-стаді» тощо.

Отже, однією зі складових реалізації просвітницько-профілактичної програми «Вчимося бути здоровими» та особливостей проекту загалом є використання потенціалу методики «рівний – рівному».

Український вчений і практик Н. Зимовець відзначає, що соціально-педагогічна діяльність за методикою «рівний – рівному» в контексті просвітницької роботи щодо профілактики ВІЛ – це процес, який формується на основі вже існуючого обміну інформацією в середовищі молодих людей, і

спрямований на забезпечення якісних змін у ставленні особистості до власного здоров'я як необхідній умові досягнення фізичного, психічного і соціального благополуччя [2].

Основними тезами, які підкреслюють актуальність використання методики «рівний – рівному» як умови ефективної реалізації просвітницько-профілактичної програми серед учнів ПТНЗ є наступні:

- методика «рівний – рівному» є найбільш ефективною в роботі з тими підлітками та молодими людьми, хто найменш мотивований до зміни поведінки;

- ефективність методики полягає ще й у тому, що інформація буде передаватися між учнями ПТНЗ не лише в умовах спеціально організованого адміністрацією процесу профілактики, наприклад, тренінгового заняття, а й у ході неформального спілкування учнів;

- методика передбачає залучення до просвітницької діяльності спеціально підготовлених лідерів-волонтерів (інструкторів) з числа учнів, що призводить до зростання рівня довіри до таких програм і зацікавленості участю в них інших;

- до числа інструкторів слід обирати як формальних, так і неформальних лідерів, які визначені самими учнями закладу, оскільки саме вони є авторитетними і мають вплив на більшість;

- для роботи за даною методикою відповідальні за її впровадження фахівці ПТНЗ повинні оволодіти концептуальними основами її впровадження.

Технологія впровадження методики «рівний – рівному» у ПТНЗ не відрізняється від загальної технології і передбачає такі основні етапи [1]: 1) підготовка фахівців ПТНЗ та партнерських організацій до роботи за методикою; 2) робота підготовлених фахівців з групами учнів, які були обрані як потенційні лідери-волонтери; 3) супровід роботи підготовлених лідерів-волонтерів із загалом учнів ПТНЗ; 4) моніторинг та оцінка отриманих результатів.

Важливою умовою використання цього методу є відбір самих лідерів-волонтерів для реалізації профілактичних заходів. Важливо, щоб це були учні, які відповідають наступним критеріям:

- бажання бути лідером-волонтером та брати участь у програмі;
- вміння ставити перед собою цілі та їх досягати;
- бажання та можливість проводити позанавчальні заходи;
- наявність ораторських та організаторських здібностей або задатків;
- розвинене аналітичне та творче мислення;
- індивідуальні особливості особистості: активність, дисциплінованість, працелюбність, відповідальність;
- здатність налагоджувати взаємодію між одногрупниками;
- вмотивованість до ведення здорового способу життя та бажання допомагати одноліткам зберегти своє здоров'я та благополуччя.

У межах вище зазначеного проекту за підтримки ЮНІСЕФ впровадження профілактичних програм в умовах ПТНЗ складається з таких етапів:

Етап 1. Зустріч організаторів програми (представників громадських організацій) із заступником директора з виховної роботи ПТНЗ – ознайомлення працівників ПТНЗ із профілактичною програмою, її структурою та заняттями в межах програми «Вчимося бути здоровими».

Етап 2. Розробка графіку занять – координатором програми спільно із заступником директора з виховної роботи ПТНЗ складається графік проведення занять в межах Програми; підбираються групи дітей, з якими відбуватимуться заняття.

Етап 3. Початок занять у ПТНЗ – проводиться перше заняття у відібраних групах учнів ПТНЗ; на першому занятті учням презентується проект та Програма «Вчимося бути здоровими».

Етап 4. Реалізація Програми у ПТНЗ – безпосередня реалізація Програми, проводиться по вісім занять програми для кожної групи учнів. Учасники, які пройшли більше 6-ти занять і виконували своєрідне домашнє завдання (задається після кожного заняття з метою закріплення отриманої інформації), отримують сертифікати, що підтверджують участь у даній Програмі. Ті, хто отримав сертифікати, потенційно можуть бути включені до групи лідерів-волонтерів.

Етап 5. Відбір лідерів-волонтерів у ПТНЗ – відбір учасників до груп лідерів-волонтерів, основними критеріями для цього є бажання дітей, їх орієнтація у матеріалі та лідерські якості.

Етап 6. Програма для лідерів ПТНЗ – після того, як групи лідерів-волонтерів сформовано, для них проводиться п'ять лідерських занять, тематика яких була зазначена вище. На наступному етапі підготовані лідери-волонтери реалізують Програму у ПТНЗ: проводять профілактичні заняття серед однолітків, ініціюють окремі акції та заходи.

Використовуючи методику «рівний – рівному» варто пам'ятати, що у неї також є свої недоліки, які в процесі її організації можна і слід мінімізувати. До таких недоліків можна віднести ризик спотворення підлітками інформації в процесі її ретрансляції, а також відсутність у підлітків достатнього досвіду, необхідного для такої діяльності. Саме тому дуже важливою є допомога фахівців лідерам-волонтерам у підготовці та проведенні занять. Крім того, не дивлячись на використання методики «рівний – рівному» та підготовку спеціальних груп учнів ПТНЗ для її впровадження, весь загал має отримати базову інформацію про ВІЛ-інфекцію та правила безпечної поведінки.

Отже, впровадження програм профілактики ВІЛ-інфекції серед учнівської молоді, зокрема за методикою «рівний – рівному», на базі ПТНЗ дозволить підвищити в учнів цінність власного здоров'я, покращити рівень обізнаності щодо правил безпечної поведінки та вмотивованість до їх дотримання, а також розвинути відповідні навички. Це у свою чергу дасть змогу вплинути на зменшити випадків ризикованої поведінки щодо інфікування ВІЛ серед цієї спільноти, що позитивно відобразиться на динаміці епідемії ВІЛ-інфекції в Україні серед загальних верств населення, сприятиме покращенню якості життя та здоров'я в цілому.

Література

1. Звіт з моніторингу та оцінки пілотної моделі, спрямованої на відпрацювання системи надання профілактичних послуг підліткам груп ризику та підліткам, уразливим щодо інфікування ВІЛ в м. Києві (*проектний договір ЮНІСЕФ та ВГЦ«ВОЛОНТЕР»*). – К. : Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка 2013. – 48 с.

2. Зимівець Н. В. Соціально-педагогічні технології формування відповідального ставлення до здоров'я в учнівській молоді: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Зимівець Наталія Володимирівна. – К., 2008. – 247 с.

3. Рівень поширення і тенденції вживання тютюну, алкогольних напоїв, наркотичних речовин серед учнівської молоді України: 2011 / О.М. Балакірєва (кер. авт. кол.); Т. В. Бондар, Ю. П. Галіч та ін. – К. : ТОВ ВПК «ОБНОВА», 2011. – 176 с.